

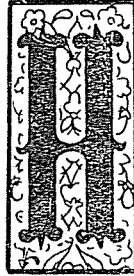
İslâm Ülkeleri Coğrafyası

Batı Afrika'daki İslâm devletleri (★)

Yazan :
G. Neville BAGOT

Tercüme :

Süleyman TULUCU
(Denizli İmam-Hatip Okulu
Öğretmeni)

ayret vericidir ki Müslüman dünyası, Batı Afrika'daki müslümanlar hakkında pek az şey ıdır. Doğu veya Orta Doğudaki müslüman memleketler, dünya basınında lâıyk oldukları hisseyi elde ederler. Fakat Batı Afrika'daki müslüman devletler, nadiren «müslüman devletler» tabiri ile zikredilirler.

Senegal, Guinea ve Mali devletlerindeki karışık nüfus, hemen hemen 11 milyondur. Alphone Gouilly'e (2) göre müslümanlar, nüfusun 7,5 milyonundan biraz daha fazla bir yekununu teşkil ederler. Diğer bir tabirle müslüman nüfus Senegal'de % 85, Guinea'da % 80, Mali'de % 65—70 nisbetinde bulunmaktadır. Bu devletlerdeki müslümanların durumu hakkında her hangi bir takdirde bulunabilmek için istatistiklerin teferruatına girişmek lüzumu hasıl olacaktır.

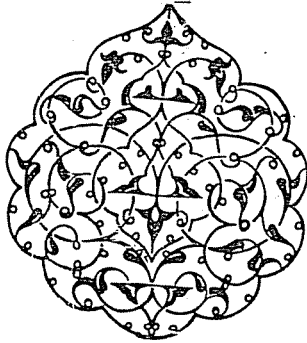
SENEGAL

COĞRAFI DURUMU:

Senegal, Afrika'daki pek gelişmiş müslüman devletlerden biridir. «Senegal» ismi, menşe olarak bir nehrin ağzında bulunan ve «Senegan» diye isimlendirilen bir şehirden gelmektedir. Senegal'deki başlıca etnik (sosyalist) guruplar şunlardır: Wolof'lar, Peul'ler, Sere, Tukuler'ler, Diola, Malinke, Sarakile ve Mağribiler (Moors). Wolof ve Pondare başlıca iki yerli dildir. 25 milyar Fransız Afrikası frankına baliğ olan ve memleketin topyekün ihracaatının % 85'ini temin eden fıstık ziraatında Sere'lerin ileri bir durumda olmalarına karşılık asıl etnik gurubu teşkil eden müslüman Wolof'lar da sanatkârlar olarak önemli bir rol oynarlar. Başşehir. 360.000 nüfuslu Dakar'dır. Senegal ise 1.054 mil uzunluğunda önemli bir nehirdir.

İSLAMİ ÖĞRETİM:

3.000.000 nüfusun dışında, sadece 126.000 müslüman talebe (bu

★ Makalenin aslı için bk. G. Neville BAGOT, The Muslim States of West Africa, The Islamic Review, vol. 52, No, 12 p. 17—19, England 1964.

(2) Alphone Gouilly, L'Islam dans l'Afrique Occidentale, Paris 1952.

(3) Tercümesini yaptığımız İngilizce metinde yanlışlıkla «Daolack» şeklinde çıkmıştır. (Mü-tercim).

miktarın 40.000 i kızdır) 1961 yılında ilkokullara ve 8.536 talebe de ortaokullara devam etmiştir. Bu üzücü rakamlar, müslümanların sayıca ekseriyet teşkil ettiği dünyanın diğer kısımlarındaki vahim durumlar nazarı dikkate alındığında, hiçte şaşırıcı değildir. Bununla beraber Senegal Hükümetinde neşredilen 4 Nisan 1961 tarihli Le Senegal en marche (: Senegal ilerlemekte) başlıklı bir yazıyı zikretmek cesaret verici olacaktır. Orada: «Hükümetin hali hazırda zihnini meşgul eden şeylerden biri de, kültür ve öğretimin alâkadar olduğu konuların, İslâmî kültür ve İslâmî bilgi açısından değerlendirilmesidir» denmektedir.

Fransız işgali esnasında, müslümanları hıristiyan yapmak için Katolik misyonerler tarafından iyi organize edilmiş faaliyetlere rağmen, İslâmiyetin rağbet kazandığına dair belirtiler her yerde kendini göstermiştir. Arapça şimdi Dakar St. Louis, Thies ve Kaolack' (3) daki liselerde öğretilmektedir. 1960 ve 1961 de 1.696 talebeden 634 ü İslâmî Tetkikler Enstitüsü'ne devam ediyordular.

14. Asırda Mali hakimiyeti, ilk önce Şarkî Senegal'de kendini gösterdi. Peul'ler, son iki asırda Batı Afrika'da İslâmiyeti baştanbaşa yayma hususunda çok büyük muvaffakiyet gösterdiler. Fakat onlar, Senegal Valley (Senegal Vadisi) de Tukuler'ler tarafından mağlup edildiler.

SENEGAL'E İSLÂM'IN GELİŞ TARİHİ:

Senegal hakkında en eski izahat, miladî 10. asırda Ghana'yı ziyaret eden İbn Havkal tarafından verilmiştir. Bu çağda Senegal'in daha aşağısında bulunan Teckroure krallığı, Ghana'ya bağlı idi. İddia olunmuştur ki, meşhur «Almoravide» tarikati, aslında Abdulah İbn Yasin tarafından Senegal'e ait bir adada kurulmuştu. Daha sonraları Almoravide tarikati mensupları, Senegallileri Ghana'nın hakimiyetinden kurtardılar.

1854 ve 1865 yıllarında Mağribiler, aşağı Senegal'e hakim oldular. Fakat kuvvetli olmayı arzu eden çeşitli etnik gruplar arasındaki dahilli düşmanlık, memleket içindeki güvenliği ziyadesiyle zayıflatmıştı. Fransızlar çabucak bu durumdan faydalandılar ve generalleri Faidherbe, büyük müslüman hükümdar Hacı Omar Tell'in mağlubiyetinden sonra, memleketi zaptetti. Senegal'deki Fransız idaresi, Cezayir'de olduğu gibi aynı şekiller arz ediyordu. Fransızlar Ticauî mezhebini desteklediler ve memleketin son iştilasında müslüman Marabout'ları kullandılar. (Marabout, Kuzey Afrika'daki münzevilere verilen isimdir.) Memleketin daha sonraki tarihi gösteriyor ki, İngilizler ve Fransızlar aşırı müstemlekecilik gayesi ile memleketin insan gücünü oldukça istismar etmişlerdir. Bu devletler, iki dünya harbi (Birinci ve İkinci Dünya Harbi) esnasında, kendi müstemleke memleketlerinden odularına takviye olmak üzere çok sayıda asker almak zorunda kalmıştılar ve bilhassa Fransızlar, bu müstemleke askerleriyle, o zamanki memleketlerinin çeşitli kesimlerinde zuhur eden isyan hareketlerini bastırılmışlardı.

İKTİDAR DEĞİŞİKLİĞİ:

1947 de Fransızlar, Madagaskar'da Senegal'li

taburları kullanıyorlardı. Fakat meşhur Fransız sosyalisti Maitre Lamine Gueye, bu duruma sert bir şekilde itiraz etti ve bu vakitler o, Dakar'ın belediye reisi ve ayrıca daha önceleri Fransız Meclisine mebus seçilmiş tecrübeli bir politikacı idi. Neticede Fransız Hükümeti, Lamine Gueye'nin, Fransız Meclisine seçilmemesi için her türlü tedbiri hazırladı ve Fransızlar öyle kurnazca davrandılar ki, Marabout'lar, şimdiki Senegal'in Başkanı olan meşhur Katolik şair Leopold Sedar Senghor'u desteklemek zorunda kaldılar.

Ocak 1959 da Senegal, 1960 yılı Haziran'ında Fransa'ya karşı istiklâlini ilân eden Mali Federasyonunu kurmak için Garbî Sudan ile birleşti. Fakat bu birleşme sadece iki ay sürdü. Ağustosta Senegal Federasyondan geri çekildi ve Eylülde Başkan Senghor'un yardımı ile istiklâlini ilân etti. İki gün sonra Mamadou Dia Başvekilliğe getirildi. 28 Eylül 1960 ta Senegal, İBleşmiş Milletler üyeliğine kabul edildi.

Mamadou Dia «Senegal'e ait Sosyalizm» (Senegalese Socialism) in müdafi oldu. O inanıyordu ki Senegal, Afrika'nın tamamlayıcı bir unsuru idi. Ve bundan dolayı bu devlet kendisini, Afrikadaki politika ile aynı seviyeye getirmeli idi. Diğer bir sosyalist Mösyü Jean Rous isimli bir Fransız'dı. Bu adam, Başkan Senghor'un siyasî müşaviri idi ve istiklâlini elde etmek isteyen müslüman devletlerin mücadelelerinde, onlar için faal bir destek oldu.

1962 yılı sonunda, Meclis sözcüsü Maitre Lamine uGueye ile Başbakan Mamadou Dia arasında ciddi anlaşmazlıklar başgösterdi. Bu fikir ihtilâfinin sonucunda Mayıs 1963 te Mamadou Dia'nın tevkiif edilmesine, üstelik dört bakanının da 20 yıl hepsine karar verildi. Lamine Gueye, Partinin başkanlığını yapan Başkan Leopold Senghor tarafından, yeniden kurulan Hükümet Partisinin (UPS) siyasî işler kısmına Başkan olarak tayin edildi. Hükümetin kurulması ile Mali ve Dakar arasındaki yakınlıklar bir hayli gelişti. Fakat Mali ile birleşmenin taraftarı olan aşırı Milliyetçi Parti (PAI), birçok medenî haklardan mahrum edildi. Dış işleri görevinde bulunan Mr. Droudou Thiam beklî de memlekette en mühim ikinci şahsiyettir.

SENEGAL'DE MÜRİTLİK (MOURİDİSM):

L'Afrique et Asie (No. 46, 1959) adlı dergide Mösyö Abel Bourlon, Mürit Kardeşliği veya tarikati hakkında yeni bir araştırma ile tafsilâtli bir şekilde bilgi veriyor ki, bu tarikatın doktrin olarak esasları, 1886 da Touba Senegal'de bir Toucouleur (4) olan derviş (marabout) Amadou M'Backe tarafından Senegal'de tesis edilmişti.

Şeyh (Şeykh) Sidi Sidiye'nin bir talebesi olan o, esas olarak «hür irade» doktrinini benimseyen Kaderiyye (Qadariyyah) ekolünün görüşlerini takip etti. O, bilhassa Wolof halkının zihniyetine uygun

(4) Toucouleur, Foulbe'lerin, Mağribilerle veya zencilerle ırkça karışmasından meydana gelen Senegal veya Guinea halkına verilen isimdir. Bk. Petit Larousse, p. 1740, Paris 1965. (Mütercim)

gelen bir doktrini geliştirdi ve bu doktrinle o, şakirdlerine ilâhî kurtuluşu sağlayacak olan ibadet için el eşini ikame etmiştir.

Aber Bourlan ifade ediyor ki, bunların ibadet için yaptıkları el işi İslâm'da ve Zenci Afrika'da takbihle ve şüphe ile karşılanmıştır. Müritliğin mensupları körü körüne dervişlerine inanırlar. Şimdiki (1959 da) derviş, Başhalife Falilou M' Backe'dir. 1959 da Mürit tarikatının 400.000 taraftarı vardı. Bu taraftarlardan 200.000 i, 1912 de son Mürit dervişinin sürgünden dönmesini tes'it etmek maksadiyle yapılan Magalor Bayramında her sene hazır bulunurlar.

Müritler, Senegal ekonomisinin belkemiğini teşkil eden fıstık tarımına bilfiil iştirak etmekle büyük bir refah içindedirler. Söylentiye göre dervişlerin taraftarları, her sene 1 milyon Fransız Afrika'sı frankı kazanırlar. Yukarıda açıklandığı üzere, onların reyleri, meşhur sosyalist Maitre Lamine Gueye'nin aleyhine, Katolik şair politikacı Leopold Senghor'u başa getirmek için Fransız Hükümeti tarafından elde edilmeğe çalışılmıştır.

1952 de eski Halife'nin oğlu şeyh M'Backe, başta bulunan halifeye muhafazetinde bulundu ve Eyalet Meclisi seçimlerinde, Fransız sosyalist adaylarını destekledi.

GUINEA

Evelce Fransız idaresinde olan Guinea, Fransız halk ile yapılan eski ittifaktan kendisini çekerek 1958 Eylülde istiklâlini elde etti. Guinea, bu müsbet teşebbüsü yapan tek Batı Afrika memleketi idi. Diğer memleketler, daha yavaş bir faaliyet ile 1960 ta istiklâllerini elde ettiler. Kısa bir müddet sonra hiddetlenen Başkan de aGulle, Guinea'nın Fransa'nın ekonomik yardımından mahrum etti. Bununla beraber Guinea'nın siyasi lideri Sekou Toure, bir hayli meşhur oldu. Guinea Batı Afrika'da bulunmaktadır ve bu devlet halka Portekiz'e bağlı olan ve onun tarafından idare edilen kuzeydeki kısım Senegal arasında yer alır. Guinea, güneydoğuda Fildişi sahili (Ivory Coast) ve Liberya (Liberia), güneyde Sierra Leone ve kuzeybatıda Mali ile müsterek hudutlara sahiptir. Guinea, 245.000 kilometrekarelik bir sahayı ihtiva eder. Nüfusu 2.700.000 olup daha önce zikredildiği gibi bu nüfusun % 80'i müslümandır. Batı Afrika'daki müslümanların sayısı hakkında kesin rakamlar vermek çok zordur. Gouilly ifade ediyor ki, 1934 ve 1945 yılları arasında, bu ülkede müslümanların artışında belirli bir ilerleme kaydedilmiştir ve Katolik misyonerler, bu durumu doğrulamışlardır. İslâmiyetin Afrika'lılara getirdiği en büyük fayda, aralarında yayılmak istenen ırkçılık hareketlerine karşı bir siper teşkil etmesidir. Fakat ırkçılık temayülü hâlâ zihinlerde devam etmektedir. Bununla beraber Arapça öğretimi ve İslâmî tetkikler, devamlı ilerleyiş kaydetmektedir. Guinea, Fransızların yardımından mahrum kalınca, komünist memleketlerden büyük miktarda yardım alınak zorunda kaldı. Bu durumda topyekûn millileşme hareketlerine girişilmesi şaşırtıcı bir şey değildi. Fakat son zamanlarda özel sektör bir kere daha kendi varlığını göstermiştir.

Guinea, bilfiil 2 Ocak 1958 de müstakil oldu ve 23 Kasım 1958 de Ghana'dan Dr. Nkrumah ile Başkan Sekou Toure, Afrika Birleşik Devletleri (United States of Africa) diye bir teşekkül kurmak için faaliyet gösterdiler. Bu teşebbüs, müsterek bir siyaset ve müsterek bir müdafaa organizasyonu ve düzenli bir ekonomik idare tesis etmek gayesi ile yapılmıştı. Ghana, Guinea'ye 10 milyon sterling ödünç verdi. 24 Aralık 1960 ta bu üç devlet (Ghana, Guinea, Mali) kendi müsterek siyasetlerini düzenlemek gayesiyle, Mali Başkanı Modibo Keita ile birlikte Conakry'de toplandılar.

Guinea, Afrika devletlerinden (Cezayir, Ghana, Guinea, Mali, Fas ve Birleşik Arap Cumhuriyeti) Kazablanka gurubuna üye oldu. Yukarıda adı geçen Afrika devletleri 4 Ocak 1961 de Kazablanka'da toplanmışlardı.

BAŞKAN SEKOU TOURE:

Başkan Sekou Toure 1922 de doğmuş ve Conakry'deki Kur'an okulu (Ecole Quranique) nda tahsil görmüşü. İlk önce memleketler Posta Birliğinin başkanı olarak tanındı. 1946 da RDA (5) nin kurucusu üyesi oldu. Bu parti Fransa'daki mürit solcularla çık sıkı alâkası olan radikal bir grup olarak harekete geçti. Bununla solcularla çok sıkı alâkası olan radika! bir grup olarak harekete geçti. Bununla beraber parti, Fransa ile teşriki mesai yapmağa meyletti ve partinin başkanı M. Houphouet — Boigny, birçok Fransız hükümetlerinde başkan olarak vazife görmüşü.

RDA'nın başkan yardımcısı olan Sekou Toure bu hareketin sol cenahını (Liberal) temsil etti ve 1948 de Fransız komünistlerinin nüfuzu altında olan C.G.T. ile sıkı münasebette bulunan mahallî sendika hareketinin başkanı oldu. 1952 de de bugünkü Guinea'nın hükümet partisi olan Guinea Demokratik Partisinin başkanı oldu.

1956 da C.G.T.A. (Afrika Sendika Hareketi) nin başkanı seçildi. Aynı zamanda Fransız Milli Meclisine mebus ve Conakry belediye başkanlığına seçilmişti. Ayrıca Cezayir, ve diğer Afrika memleketlerine ve sendikacıları destekleyen bir kimse olarak, Afrika'ya müteallih mes'elelerde unutulmaz hizmetlerde bulundu. Onun bu hareketi, de Gaulle'ü, tam bir serbestlik hususunda anlaşma yapmağa zorladı.

Sekou Toure, hür müslüman dünyasında ve Afrika'da tanınmış şahsiyetlerden biridir. Fakat Batı ve Moskova'dan müstakil ve sosyal organizasyon bakımından daha ileri bir şekil arzeden Afrika Marksizminin bir temsilcisi olarak Afrika'nın her tarafında onun tesirleri görülür.

MALİ CUMHURİYETİ

Mali, 4.300.00 nüfusu ile müstakil bir cumhuriyettir. Bu nüfusun % 65 ila % 70'i müslümandır. % 90'ı ise zenci asıllıdır. Mağribiler, Tuareg'ler ve Araplar nüfusun az bir miktarını teşkil ederler.

(5) Aesemblement Lemocratique African (Demokratik Afrika Birliği)

Mali, Sahara (Büyük Sahra) nın güneyinde bulunmaktadır ve batıda Senegal, güneybatıda Guinea, güneyde iflidişi Sahili, güneydoğu'da Yukarı Volta (Upper Volta), doğuda Nijer (Niger) ile ve kuzeyde de Cezayir (Algeria) ve Moritanya (Mauretania) İslâm Cumhuriyeti ile komşudur. Alanı 1.204.000 kilometrekaredir.

Son harpten sonra, RDA (Demokratik Afrika Birliği) Mali'nin başkenti Bamako'da kuruldu. Bu parti, 1915 te doğmuş olan Mr. Modibo Keita ve sol eğilimlilerle, son derece liberal milliyetçi olan Birleşik Sudan'lılar tarafından Mali'de temsil edilen radikal Batı Afrika milliyetçileri gurubu idi. Mr. Modibo, 1953—1956 da Fransız iBrligi Meclisine müsteşar, 1956—1958 de Fransız meclisine mebus, 1958—1960 da Dakar'da Anayasa Meclisine ikinci başkan, 1959—1960 da Mali Federasyonu Başbakanı, 22 Eylül 1960'dan sonra Müdafaa Bakanı, Dışişleri Bakanı ve Mali Başkanı oldu.

Keza Başkan, Başbakandır ve hükümet Parlâmentoya karşı sorumludur. Parlâmentonun mebusları her 5 senede bir yeniden seçilirler. Memleket 6 mntakaya taksim edilmiştir ki, her mntakanın kendi valileri ve mahalli meclisleri vardır.

BAŞKAN MODİBO KEİTA:

Afrika'daki önemli şahsiyetlerden biri olan Mr. Modibo, Afrika'nın tarafsızlığını ve birleşmesini kuvvetli bir şekilde destekleyenlerdendir. Mali, Modibo Keita Başbakan iken ve Leopoldt Senghor da Senegal'in Meclis Başkanı iken, Senegal ile bir müddet birleşti. Fakat bu ittifak bölgesel ihtilâflar yüzünden bozuldu.

Daha sonra Mali, Ghana ve Guinea ile yakın ilişkiler kurdu. Hükümetin devamlı olması düşünülüyordu. Modibo, sulhu bir gelişim içerisinde bulunan radikalizme, hakiki bir Afrika milliyetçiliğine ve Fransa'nın hakimiyetine memnuniyet gösteriyordu. Mali, hükümetleri devirmek için ciddi teşebbüslerde bulunan (ki bu teşebbüslerin bazıları başarı ile neticeleniyordu) ve evvelce Fransa tarafından

yönetilen Ekvatorial ve diğer Batı Afrika memleketlerinin bir çoğuna karşı tarafsız kalıyordu.

Bununla beraber Mali Başkanı, Cezayirli milliyetçilerin istiklâl için mücadelelerini sadakatle destekledi. Ve son zamanlarda o Cezayir ve Fas sınırı hususunda, meydana gelen kardeş kavgalarına son vererek bir neticeye varmak için, Fas kralı Hassan ile Başkan Ahmed Ben Bella'yı anlaştırmada faal bir rol oynadı. Başkan Ben Bella, Cezayir'in istiklâl için yaptığı nümâyış günlerinde, bir mütareke imzahyan Başkan Modibo Keita'ya bilhassa müteşekkir kaldı.

TİMBUKTOO:

Ekiden Timbuktoo, Mali'de bir öğrenim yeri idi. Bu şehir miladî 1076 ve 1087 yılları arasında (hicri 5. asırda) Tuareg'ler tarafından kurulmuştu.

Bir zaman için Songhai zencileri Timbuktoo'yu iine alan bir devlet kurdular. Batıda Mandingo kabilesi (Bambara), doğuda Songhai, kuzeyde Tuareg'ler bu devlet içinde yer alıyordular. Mandingo kabilesi, miladî 1336 da İslâm kültürünün tesiri altında kalan şehirler kurdu.

Mali'de Mandingo hükümdarı Mansa Musa ilk camii bu şehirde miladî 1307 de inşa ettirdi. 1327 de, Hac vazifesini ifa etti. (Bak. el—Omari, Maealik el—Absâr (6). İbn Bauta, miladî 1353 te Timbuktoo'yu ziyaret etti.

Miladî 1434 te Tuaregler, Timbuktoo'yu zaptettiler.

Soninkeli bir zenci olan Askia Muhammad, miladî 15. asırda, Berberilerden zalim Sonni Ali'yi mağlup etti. Askia Muhammad'ın 1494 ve 1529 yılları arasındaki saltanatı esnasında Sankora Camii (Sankora Mosque, İslâm dünyasının en kütlür merkezlerinden biri oldu.

(6) Tercümesinin yaptığımız asıl metinde, yanlış olarak «el—Absur» şeklinde çıkmıştır. (Mütercim)

BİR ZAMANLAR

Benim de bir zamanlar, okyanusum var idi!.
Bahtiyardım o anlar, her şey bana yâr idi!.

Sevinçliydi dalgalar, tümsek - tümsek adalar,
Yem-yeşildi sâhiller, bam-başka bahâr idi!..

Gölüm idi denizler, kıt'alar ülkem benim,
Kaplamaştım cihani, dünya bana dar idi!.

Şahlanırdım, kükrerdim; sığmaz idim bendime,
Yelkenime hız veren imanlı rüzgâr idi!.

Yücelmiştim göklere; başım arşa değdi,
Ayağımın altında, o yalın dağlar idi!.

T. Sıtkı BALTACI